

Dildor NORQULOVA,

Samarqand davlat universiteti Pedagogika ta'limi fakulteti assistenti dildor.norkulova@mail.ru

Tel.: +998915566777

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent v.b M.Boltayeva taqrizi asosida

TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI PORTRET RANGTASVIRI ORQALI KASBIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK IMKONIYATLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlashdagi murakkab muammolari, Ayniqsa, ta'limni modernizatsiyalash bilan bog'liq islohotlarning joriy bosqichi, kasbiy faoliyatga moslashish muammosi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Kompetensiya, portret, pedagogik faoliyat, DTS, darsliklar, didaktik materiallar, laboratoriya, individual, ijodiy faoliyat, an'anaviy ta'lim, kasbiy faoliyat, tasviriy san'at.

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ И ПРАКТИЧЕСКАЯ СИТУАЦИЯ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕДАГОГОВ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА ПОСРЕДСТВОМ ПОРТРЕТНОЙ ЖИВОПИСИ

Аннотация. В данной статье рассматриваются сложные проблемы развития профессиональных компетенций при подготовке будущих учителей изобразительного искусства, особенно на современном этапе реформ, связанных с модернизацией образования, проблема адаптации к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: Компетентность, портрет, педагогическая деятельность, ГОСТ, учебники, дидактические материалы, лаборатория, личность, творческая деятельность, традиционное образование, профессиональная деятельность, изобразительное искусство.

THE THEORETICAL AND PRACTICAL SITUATION OF THE PROBLEM OF DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FINE ART TEACHERS THROUGH PORTRAIT PAINTING

Annotation

This article discusses the complex problems of developing professional competences in the training of future teachers of fine arts, especially at the current stage of reforms related to the modernization of education, the problem of adaptation to professional activity.

Key words: Competence, portrait, pedagogical activity, SES, textbooks, didactic materials, laboratory, individual, creative activity, traditional education, professional activity, visual arts.

Kirish. Yangilanayotgan O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarning jadal amalga oshirilishi, ta'lim tizimining bosqichma-bosqich isloh qilib borilishi, murakkab ijtimoiy hodisa sifatida umum e'tiborli va ma'naviy qiziqishga molik jarayonga aylanib bormoqda. Ta'lim tizimining umumiy maqsadi teng huquqli va demokratik davlat talabiga javob beradigan barkamol jamiyat a'zolarini tarbiyalab berishdan iborat bo'lmoqda. Kasbiy faoliyatga pedagogik moslashish yordamida inson hayotiga, shaxs tarbiyasiga, ijtimoiy munosabatlar rivojlanishiga ma'lum ta'sir ko'rsatish mumkin. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarning kasbiy faoliyatga moslashishining ijtimoiy uyg'unlashuvi esa ta'limni taraqqiy ettirishning muhim omili hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Muslimovning fikricha, Kompetentlik – bu talabning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatga ega kasbiy faoliyatni amalga oshirilishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi hamda ularni kasbiy faoliyatda qo'llay olishi bilan ifodalanadi. Mazkur o'rinda «kompetentlik» tushunchasining mohiyati ham to'la ochiladi, u quyidagi ikki ko'rinishda namoyon bo'ladi: kompetentlik talabalarning shaxsiy sifatleri to'plami hamda kasbiy sohaning tayanch talablari sifatida [1]. Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga tayyorgarligining ko'p qirrali va murakkabligi tadqiqotchilardan "tayyorlik" tushunchasining mohiyatiga yanada oydinlik kiritishni talab etadi. Masalan, K.K.Platonov pedagogik faoliyatga kasbiy tayyorgarlikni shaxsiyatning ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqadi, uning shakllanishining boshlanishi tajriba substruksiyasiga to'g'ri keladi, ya'ni avvalo bilim, mahorat va ko'nikmalarga bog'liqdir [2] degan xulosaga kelgan. M.T.Mirsolieva kasbiy tayyorgarlikka professionalning o'ziga xos va jamoaviy ilmiy ishlarni tashkil etish qobiliyati, innovatsion kelajakni ko'rish, o'zini o'zi tashkil etish va o'zini rivojlantirish qobiliyati kabi fazilatlarini kiritish mumkinligini qayd etib o'tgan [3]. O'.Q.Tolipov "Oliy pedagogik ta'lim tizimida umummehnat hamda kasbiy ko'nikma va malakalarni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari" [4] mavzusida tadqiqot ishlarini olib borib, bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy ko'nikma va malakalarni rivojlantirishda pedagogik texnologiyalarning o'rni hamda uni ta'lim jarayonida qo'llashning muhim tomonlarini tadqiq qilgan.

Talaba yoshlarda kasbiy xislatlarni shakllantirishning ilmiy-metodik asoslari pedagog olim N.A.Muslimov tomonidan ishlab chiqilgan. N.A.Muslimov ishida: "Oliy ta'lim tizimida amalga oshiriladigan muhim tadbirlar qatorida mutaxassislarining yangi avlodini shakllantirish, ma'naviy-axloqiy jihatdan yetuk, mustaqil dunyoqarashga ega, ijodiy fikrlovchi, boy milliy meros, shuningdek, umuminsoniy va milliy qadriyatlarga sadoqatli barkamol shaxsni tarbiyalab, voyaga yetkazish vazifalari belgilangan"-deb ta'kidlab o'tgan [5].

M.N.Skatkin tomonidan o'qituvchilarning shaxsiy modelini tuzish va uning asosida kasbiy pedagogik tayyorgarlikni takomillashtirish muammosini tadqiq etgan bo'lib, bu bevosita bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisiga ham tegishlidir.

Pedagog olim V.M.Blinovning fikricha, ta'lim-tarbiya ishlarida yuqori samaradorlikka erishish talabalarning individual qobiliyatlari, layoqatlarini e'tiborga olib tabaqalashtirilgan topshiriqlar berishni taqozo etadi [6]. Bugungi kunda bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning samaradorligini oshirish ta'lim

tizimidagi o'quv materiallarining mazmuniga bog'liqdir. Olimlardan A.A.Kiveryalg o'quv fanlar majmuini talabalarning pedagogik va kasbiy tayyorgarligiga, ularning o'quv jarayonidagi vazifalariga qarab guruhlariga bo'ladi, ya'ni

- direktiv (ko'rsatma beradigan) - me'yoriy hujjatlarga (o'quv rejaları va o'quv dasturlari);
- dars o'tish uchun uslubiy ma'lumotlarga (xususiy uslubiy tavsiyanomalar);

• bo'lajak o'qituvchilar uchun chop etilgan qo'llanmalarga (darsliklar, didaktik materiallar, laboratoriya va amaliy ishlar bajarish uchun uslubiy qo'llanmalar) hamda o'qitish ko'rgazmali materiallariga bo'ladi.

Umumiy ta'lim maktablarida o'quv materiallarining asosiy bo'g'ini deb - darslikni hisoblaydi [7]. Taniqli olim V.M.Rozin faoliyatga nisbatan bunday yondashuvni samarali bilib, «Insonning, bu munosabatlarni belgilaydigan shaxs tipining munosabati faoliyatning asosiy o'zagi sifatida maydonga chiqadi», - deb ta'kidlaydi. U faoliyatning o'ziga mosligini dunyoning, insonning interpretatsiya tipi va ularning o'zaro hamkorligi usuli sifatida belgilaydi [8]. Pedagog olim M.Ochilov "O'qituvchilik hammaga ham nasib etavermaydigan noyob xislat. Ko'p narsani bilish, o'quvchilar bilan muomala qila olish, o'qitishning turli usullarini egallab olish mumkin, hatto tashqaridan qaraganda o'z ishini ustasi bo'lish mumkin, biroq o'quvchilarga nisbatan doimiy jonli qiziqish bo'lmasa, ularning fikrlashlari bilan qiziqmasang, ular bilan munosabatta bo'lishga ehtiyoj, intilish sezmasang, qalban o'quvchilardan yiroq bo'lsang - sen pedagog emassan". "Bizga faqat intellekt asosida emas, balki his-tuyg'u asosida ham harakat qiladigan odamlar kerak. Bizga boshqalarni tushunadigan, o'zini hurmat qiladigan va his qiladigan, javobgarlikni sezadigan odamlar kerak, ya'ni mutaxassislarni o'qitishdan maqsad avtomatlar yoki intellektuallarni emas, balki har tomonlama rivojlangan insonparvar odamlarni tarbiyalashdan iboratdir", - deb yozadi [9] S.V.Panyukova «Zamonaviy vositalar va axborot tizimlar axborot almashinuvini, axborot kiritilishini avtomatlashuvini ta'minlovchi, yig'uvchi, saqlovchi, uzatuvchi va axborotlarni operativ boshqaruvchi texnik, dasturiy-apparat, dasturiy vositalar, tizim va qurilmalarni elektron hisoblash mashinalar bazasidagi faoliyati»ga axborot va kommunikatsion texnologiyalar (AKT) deb ta'rif bergan [11]

Tadqiqot metodologiyasi. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlashdagi murakkab muammolar qatorida o'ziga xos o'rin tutadi. Ayniqsa, ta'limni modernizatsiyalash bilan bog'liq islohotlarning joriy bosqichida kasbiy faoliyatga moslashish muammosi yanada yaqqol namoyon bo'lmoqda. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlashning mazmuni kasbiy, amaliy, psixologik, metodik, tadqiqotchilik faoliyat turlari bilan bir qatorda kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish bilan boyib bormoqda.

Tahlil va natijalar. Kasbiy kompetensiyaning rivojlantirishning ijtimoiy jihatdan tadqiq qilinayotganiga hali ko'p vaqt bo'lgani yo'q, shunga qaramay yildan-yilga tadqiqotchilar tomonidan unga qaratilayotgan e'tibor kuchayib bormoqda. Bugungi kunda kasbiy kompetensiyani rivojlantirish muammolari jamiyat hayotida alohida ahamiyat kasb etib kelmoqda.

Olib borilayotgan tadqiqotimizga ko'ra bizni ta'limni standartlashtirishning mantiqiy jihat qiziqtiradi. Tadqiqotni amalga oshirishda Ispaniya, Polsha, Fransiya, Germaniya va boshqa mamlakatlarda bo'lib, amalda bo'lgan ta'lim tizimi mazmunini o'rganib chiqish natijasida, evropa mamlakatlarida asosiy o'rinni mutaxassisning kompetentlik malaka darajasi egallashiga amin bo'ldik.

Inglizcha «competence» tushunchasining lug'aviy ma'nosi «qobiliyat» demakdir, biroq kompetensiya atamasi bilim, ko'nikma, mahorat va qobiliyatni ifoda etishga xizmat qiladi.

G'arb mamlakatlarida shakllangan an'anaga muvofiq mutaxassisning kasbiy malakasi uning kompetentlik, ta'lim tizimi esa - bilim, ko'nikma va malakalar darajasi bilan o'lchanadi.

Xorijiy mamlakatlarda, o'zida faqatgina erishilishi lozim bo'lgan natijani aks ettiruvchi, mutaxassis bilim va malakalarini mujassamlashtiruvchi malakaviy standartlar asosida ish yuritiladi. Agarda «kompetent» va «kompetentlik» tushunchalarining etimologik tahliliga nazar tashlasak, ular tasodifan yuzaga kelmaganligini anglash mumkin.

Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida ta'limning samarali shakl va usullarini izlab topish, o'quv rejasi, dasturlar mazmunini zamon talablariga moslashtirish, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining o'quv-uslubiy tayyorgarlik hamda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish va pedagogik faoliyatni kuchaytirish, ularning pedagogik mahoratini oshirish shart-sharoitlarini to'g'ri yo'naltirish ta'lim tizimi oldidagi birinchi galda, hal qilinishi lozim bo'lgan, ishlardan ekanligi aniqlandi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishning samaradorligi yuqori bo'lishi uchun davlat ta'lim standartlari, o'quv reja va dasturlarning tizimligi hamda izchilligiga e'tibor qaratishni tadqiqotimizning asosiy vazifalaridan biri deb belgiladik.

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishni tashkil etish va amalga oshirishning mazmuni davlat ta'lim standartlari (DTS)da, o'quv reja, o'quv dasturlari, darsliklar, o'quv va uslubiy qo'llanmalar hamda tavsiyanomalarda o'z ifodasini topgan.

Davlat ta'lim standartlari ta'limning zarur va etarli darajasi hamda o'quv yuklamalari hajmiga qo'yiladigan asosiy davlat talablarini belgilab beradi. Ta'lim oluvchilar egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni davlat ta'lim standarti belgilab beradi. Standartda: "Belgilangan darajaga erishilmasa yohud ta'lim oluvchilarda muayyan miqdordagi bilim, ko'nikma, malakani shakllantira olmagan pedagogikani mukammal deb bo'lmaydi"

Xulosa. Kasbiy kompetensiyani rivojlantirish sifatida rangtasvir fanini bilish ushbu mutaxassislik fanini prinsipial farqlashni yagona tuzilma tarkibida tushunish imkoniyati yaratiladi. Ularning tadqiqot mavzusiga yangicha yondashuv shundan iboratki, predmet biz tushungan ma'nodagi ob'ekt bo'lishdan to'xtaydi, chunki javob berishga majbur qilinmaydi, balki javobgarlik uyg'otadi, turli faoliyatlar oralg'ida va ular bilan hamkorlikda, faoliyat ichidagi vertikal va gorizontal aloqalar ham shular jumlasiga kiradi, ishonchli va bu bilan konstruktiv suhbatga, muloqotga rag'bat uyg'otadi.

Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida o'quv ma'lumotlarini o'zlashtirish hamda fikrlash jarayonlarining samaradorligi, shu o'quv ma'lumotlaridan mutaxassislik yo'nalishlari bo'yicha zarur bo'lgan xulosalarni chiqara bilishi, o'quv ma'lumotlarini umumlashtira olishi, maqsadiga erishuvchanligi, o'z fikrida qattiq turishi kabi xislatlarni tarbiyalashi zarur. Shuning uchun o'quv ma'lumotlarning ilmiy, ta'limiy-didaktik va axloqiy talablar nuqtai nazaridan tanlanishi talabalar bilim saviyasining oshishi, kelajakda amaliyotdagi yutug'i, shaxs sifatidagi takomili majmuasini ta'minlashi ko'rsatib berildi.

ADABIYOTLAR

1. Муслимов Н.А. Касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантиришнинг назарий-методик асослари: Педагогика фанлари доктори. ... дисс. – Т., 2007. – 315 б.
2. Петрюк О.П. Династия Платоновых и проблемы психиатрических нейронаук: профессор Константин Константинович Платонов – выдающийся отечественный ученый-экспериментатор, психолог, невропатолог и бывший сабурянин. Сообщение 3 / О.П. Петрюк, П.Т. Петрюк, Л.И. Бондаренко // Психичне здоровя. – 2010. – № 4. – С. 68–78.
3. Мирсолиева М.Т. Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг касбий компетентлигини ривожлантириш механизмларини такомиллаштириш: педагогика фанлари бўйича фан доктори (DSc). ...дисс. – Тошкент, 2019. – 225 б.
4. Толипов Ў.Қ. Олий педагогик таълим тизимида умуммехнат ва касбий кўникма ва малакаларни ривожлантиришнинг педагогик технологиялари. Дис. ... пед. фан. док. -Т.: 2004й. –314 б.
5. Муслимов Н.А. Бўлажак касб таълими ўқитувчисини касбий шакллантириш. -Т.: Фан нашриёти, 2004. -130 б., - 3 б
6. Блинов В.М. Эффективность обучения. -М.: Педагогика, 1976.-191 с.
7. Кыверялг А.А. Вопросы методики педагогических исследований. Часть I и II. - Таллин.: Валгус, 1971. 41-135 с.
8. Розин В.М. Обучение, образование, культура// Вестник высшей школы. 1987. – №2. – С. 20-26.
9. Очилов М. Янги педагогик технологиялар. – Қарши: Насаф, 2000. – 118 б.
10. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: Дидактические проблемы; перспективы использования. - М.: Школа – Пресс, 1994. - С. 205 13 б.
11. Панюкова С.В. Концепция реализации личностно-ориентированного обучения при использовании информационных и коммуникационных технологий. - М.: Изд-во РАО, 1998. – 120 с., 7 б.